

Časopis Historická geografie vychází od roku 1968. Profiluje českou historickou geografii jako mezioborovou vědu se širokým spektrem témat, využívaných pramenů i aplikovaných metod. Sleduje aktuální náměty a perspektivy historickogeografického výzkumu včetně komplexního studia historické krajiny, land-use ad. Nabízí prostor rovněž prezentaci ucelených částí rozpracovaných projektů.

www.hiu.cas.cz

Historická geografie

45/2
2019

H

HISTORICKÁ GEOGRAFIE

ISSN 0323-0988

91770323 098008

HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR

INSTITUTE OF HISTORY CAS

45/2

H

Z OBSAHU: Metody leteckého průzkumu pohřbených krajin: mapování archeologického dědictví v prostředí GIS ■ Klasifikace historických cest podle poloh zaniklých popravistič v krajině ■ Problematika sítě starých cest na Zbraslavsku a zapomenutý most nad Lipenci ■ Královské věnné město Jaroměř a jeho panství v době předbělohorské (historickogeografické aspekty problematiky) ■ Vnímání krajiny východočeských královských věnných měst v Ottových Čechách ■ Prameny historické geografie jako zdroj pro výzkum lokálních míst paměti na příkladu hory Heidelberg / Žalý v Krkonoších ■ Hlásná Třebaň je krásná... Příspěvek k poznání počátků meziválečných vilo-chatových rekreačních kolonií v Hlásné a Zadní Třebani a v Letech

Jana Vojtíšková*

**KRÁLOVSKÉ VĚNNÉ MĚSTO JAROMĚŘ
A JEHO PANSTVÍ V DOBĚ PŘEDBĚLOHORSKÉ
(HISTORICKOGEOGRAFICKÉ ASPEKTY
PROBLEMATIKY)**

THE ROYAL TOWN OF JAROMĚŘ AND ITS DEMESNE DURING
THE PERIOD BEFORE THE BATTLE OF WHITE MOUNTAIN
(HISTORIC AND GEOGRAPHIC ASPECTS OF THE ISSUE)

Keywords

Jaroměř
royal dowry town
Pre-White Mountain period
municipal domain
serf villages
historic landscape

Abstract

The paper deals with historical and geographic aspects of the development of the royal dowry town of Jaroměř and its domain which Jaroměř citizens started building in the early 16th century. The look of the local historic landscape, especially for the pre-White Mountain period, has been reconstructed and the way how natural conditions influenced the town prosperity was studied.

* Doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D., Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Katedra pomocných věd historických a archivnictví, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové. E-mail: jana.vojtiskova@uhk.cz. – Studie vznikla jako součást řešení projektu Věnná města českých královen (Živá součást historického vědomí a její podpora nástroji historické geografie, virtuální reality a kyberprostoru), NAKI II, č. projektu DG18P02OVV015.

Královské (věnné) město Jaroměř – budování a proměny jeho panství

Jaroměř, jejíž městský charakter poprvé dokládá listina z roku 1298,¹ se konstituovala na významné polsko-kladské stezce pravděpodobně již za vlády Přemysla Otakara II. Ke strategické poloze jí napomáhal úzký skalnatý ostroh, v jehož těsné blízkosti do Labe zleva ústí řeka Úpa,² a též opukovo-vápencový hradební systém, který si Jaroměřští postupem doby vybudovali. Toto východočeské město, v roce 1307 poprvé vzpomínané jako věnný majetek královny,³ tak bylo na polsko-kladské stezce díky kombinaci přirozeného a umělého opevnění posledním významněji ohrazeným místem v královských rukách a současně pomyslnou branou k území, které dnes nazýváme Kladské pomezí. Předkládaná případová studie se zaměřuje na podobu města Jaroměře, okolní historické krajiny a jejího městského panství v době předbělohorské a dokládá velmi úzkou provázanost přírodních podmínek a celkové prosperity města.⁴

Město, které k roku 1518 nacházíme na Klaudyánově mapě pod názvem „*Yaromierz*“, na Crigingerově mapě Čech z roku 1568 „*Jaromir*“ a na Aretinově mapě Čech z roku 1619 jako „*Jaromirz*“,⁵ je položeno v nadmořské výšce 254 m. Současná katastrální výměra dosahuje velikosti 23,95 km². Jak však vypadal městský obvod v době vzniku Jaroměře a jak se proměňovala hranice města v době předbělohorské? S ohledem na absenci potřebných středověkých pramenů nám proto budiž na úvod vodítkem známý spor jaroměřských šosovních vesnic Hořenic, Dolan a Časlavek, který byl s městem veden o poddanské povinnosti na přelomu 17. a 18. století a byl ukončen ve

¹ V listině Václava II. došlo k darování čtyř řeznických krámů ve městě ženskému cisterciáckému klášteři v Sezemících (Vladimír WOLF, Středověké opevnění města Jaroměře, in: *Minulosti Jaroměře. Sborník příspěvků k dějinám města I*, Trutnov 1968, s. 31–53, zde s. 33).

² Zatímco dnes je součástí Jaroměře i soutok Labe s levostrannou Metují, před výstavbou pevnosti toto území patřilo k vesnici Ples. Nedaleko původního soutoku (současné místo je posunuto oproti dřívějšímu stavu dál po proudu řeky) se původně nacházel pleský románský „*kostelík sv. Petra*“, jenž také zanikl v souvislosti s výstavbou Josefova (SOA Zámrsk, SOKA Náchod, fond Archiv města Jaroměř (dále jen AMJ), Kniha zápisů červená (na nemovitosti) 1549–1581, inv. č. 12, C5).

³ *Codex Juris Municipalis Regni Bohemiae II*, ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Praha 1895 (dále CIM II), č. 83, s. 148–154.

⁴ Jaroměři prozatím schází ucelený monografický přehled jejích dějin. Jedním z hlavních důvodů je značná fragmentarita městského archivu, v němž nacházíme prameny až od poloviny 16. století, a i to velmi torzovitě. K poznání její historie by tak měl přispět i připravovaný svazek řady Historický atlas měst ČR, věnovaný Jaroměři (vyjde 2020).

⁵ K vývoji názvu srov. Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny II*, Praha 1949, s. 103. Sami Jaroměřští své město k počátku 17. století titulovali buď „*Jaromir*“ nebo „*Jaromir nad Labem*“ (SOA Zámrsk, SOKA Náchod, Archiv města Jaroměř (dále jen AMJ), Kniha paměti a smluv (červená) 1549–1636, inv. č. 12, D28 a D50).

prospěch Jaroměřských.⁶ V souvislosti s naším tématem je pozoruhodné právní postavení těchto tří lokalit, které nás přivádí až k samotným počátkům Jaroměře, kdy můžeme předpokládat podle poznatků z jiných měst, jimž se dochovaly písemné prameny, že se i **kolem Jaroměře vytvořil jakýsi obvod, v jehož rámci vznikly šosovní vesnice.**⁷ Zatímco v případě královského (později taktéž věnného) města Poličky spatřujeme vznik mílového okruhu doloženého listinou z roku 1265,⁸ v případě Jaroměře, která se s ohledem na příhodné přírodní podmínky i přítomnost jedné z obchodních tepen Českého království nacházela v mnohem více majetkově exponované oblasti, lze předpokládat, že vytvoření okruhu obdobného poličskému již bylo z právního hlediska problematické a neuskutečnitelné. Připomeňme v této souvislosti nedaleké Smiřice a (Českou) Skalici, jež by potenciálně do daného okruhu spadaly a které byly ve druhé polovině 13. století v šlechtické držbě.⁹

Centrum Jaroměře, jež má městskou pečeť (atribut pokročilého městského zřízení) prokázanou před rokem 1310,¹⁰ bylo situováno na již vzpomínaném skalnatém ostrohu, na kterém se vytvořilo pouze náměstí ulicového typu, bez postranních ulic, s omezeným množstvím měšťanských domů a obehnané s ohledem na přírodní podmínky jednou hradební zdí, jež měla v době předbělohorské asi 12–15 bašt.¹¹ Do města, kterým přímo procházela polsko-kladská stezka a jež bylo postupem doby vybaveno řadou panovnických privilegií, mj. velmi prospěšně třemi výročními tr-

⁶ K tématu souhrnně Petr ČERNIKOVSKÝ, Lokální konflikt v byrokratickém soukolí. Spory jaroměřských šosovních vesnic na počátku 18. století, Stopami dějin Náchodska. Sborník Státního okresního archivu Náchod 14, 2010, s. 57–96.

⁷ Od svých počátků ve 13. století města vstupovala do interakce s okolním venkovem. Města vyrostlá ze spádových a správních center snáze upevňovala své postavení v regionu (např. Litoměřice či Hradec Králové). Vztahy města k vesnici nabývaly různých poloh: od ryze hospodářských po zastřešení v jednom právním okruhu, kdy se obyvatelé venkova řídili městským právem a podléhali soudu rychtáře. V oblasti východní kolonizace je používán pojem městských vsí (něm. Stadtdörfer), v české historiografii též šosovní vsi (něm. Schoss – dávka, daň). Lze pod ním spatřovat k městu náležející sídliště, ale též dvory (v případě Jaroměře víme o dvoru Jezviny) či usedlosti, jejichž hospodáři se díky vazbě k městu těšili různým úlevám. Byli však poddanými krále, nikoli města. K tématu souhrnně Jan LHOTÁK, Město Sušice a jeho poddaní, Praha 2018, zvláště s. 62–97, kde je pozornost věnována složitému formování městských panství před rokem 1547.

⁸ CIM II (jako pozn. 3), č. 14, s. 42–48.

⁹ August SEDLÁČEK, Hrady, zámky a tvrze království Českého II. Hradecko, Praha 1883, s. 224.

¹⁰ Konkrétně k roku 1309 – Jiří KEJŘ, Vznik městského zřízení v Čechách, Praha 1998, s. 302; Rostislav NOVÝ, Počátky znaků českých měst, Sborník archivních prací 26, 1976, s. 374–394, zde s. 377–378.

¹¹ V. WOLF, Středověké opevnění (jako pozn. 1), s. 34.

hy,¹² se vcházelo vedle několika postupně budovaných postranních forten dvěma komplexy bran – prvním U Mostu¹³ s Pražskou branou (název doložen jistě k roku 1559)¹⁴, po jehož projití se po několika desítkách metrů vstupovalo na dřevěný Dlouhý most,¹⁵ k roku 1562 určitě již krytý,¹⁶ a pokračovalo se na území předměstí (či „podměstí“) Za Mostem¹⁷ (též Dolejšího¹⁸ nebo v pramenech od roku 1597 již i Pražského¹⁹), a druhým U Kostela,²⁰ za kterým se rozkládalo území předměstí (či „podměstí“)²¹ Svatojakubského (též Sv. Jakuba)²², začínajícího v místech tzv. Před-

---

¹² Ze středověkých a raně novověkých privilegií je v jaroměřském archivu dochována pouze listina Vladislava Jagellonského z 3. listopadu 1504, která se týká povolení vybírat clo ze zboží a vysazení nového jarmarku na den sv. Bartoloměje (24. srpna) a osm následujících dní (AMJ, Listiny, inv. č. 1; Codex Juris Municipalis Regni Bohemiae III, edd. Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH, Praha 1948 (dále CIM III), č. 579, s. 1019–1020). První výroční trh městu udělil Ladislav Pohrobek v roce 1454 (na pohyblivý svátek Letnic a osm následujících dní), druhý Vladislav Jagellonský v roce 1497 (na Tři krále s osmi následujícími dny). Srov. tamtéž, č. 173, s. 302–304, a č. 509, s. 861–863.

¹³ Doloženo např. k roku 1553 (AMJ, Kniha zápisů, A95).

¹⁴ AMJ, Kniha zápisů, C37.

¹⁵ Doloženo např. k rokům 1556, 1559, 1561 (AMJ, Kniha zápisů, B33, C51, D7).

¹⁶ Jaroslav ŠŮLA, Kronikářské záznamy v jaroměřském kopiáři ze XVI. století (Příspěvek k městskému dějepiscetví), in: Minulost Jaroměře. Sborník příspěvků k dějinám města I, Trutnov 1968, s. 54–63, zde s. 56.

¹⁷ Doloženo pod tímto názvem např. k rokům 1549, 1552 (AMJ, Kniha zápisů, A4, A81). Most, největší v jaroměřském městském obvodu, vedl přes Labe. Druhý labský most byl vybudován jižně od vnitřního města a vstupovalo se na něj z fortny, která byla od 2. poloviny 16. století zřízena ve sklepních prostorách radnice. I tento most byl k roku 1562 již krytý (J. ŠŮLA, Kronikářské záznamy (jako pozn. 16), s. 56). Úpu bylo možné překonat s pomocí dřevěného mostu, zvaného Úpský, na Svatojakubském předměstí, jak dokládá např. trhová smlouva z roku 1564 (AMJ, Kniha zápisů, D50). Z Přední varty vedl most, pod nímž tekla strouha na obecní mlýn (k roku 1554 „*u mostu za kostelem u branného chalupy*“; k roku 1556 „*při struze obecní, kteráž jde na mlejn obecní*“), ze Zadní varty vedl kamenný „*Kotoulovský most*“, jenž je dochován dodnes (např. tamtéž, B30, B45 a A51). Taktéž v rámci prvního branného komplexu, z něhož se mířilo na labský Dlouhý most, byl zabudován „*Zdvihatý most*“, jak je vzpomínáno např. k roku 1559 (tamtéž, C37).

¹⁸ Doloženo např. k roku 1554 (AMJ, Kniha zápisů, B22).

¹⁹ Antonín KNAPP, Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem, Jaromeř 1887, s. 85.

²⁰ Doloženo např. k rokům 1550, 1553 (AMJ, Kniha zápisů, A25, A96).

²¹ AMJ, Kniha zápisů, např. B73, E14.

²² Název odvozen od kostela sv. Jakuba Většího a stabilně doložen od roku 1549. Např. AMJ, Kniha zápisů, A3.

ni²³ (též Malé²⁴) a Zadní²⁵ (též Druhé²⁶ nebo Velké²⁷) varty, taktéž ještě opevněných prostranství, využívajících možností terénu. Součástí obranného systému se stal i kostel sv. Mikuláše, nacházející se na východní straně náměstí u druhého komplexu bran a ještě na samotném počátku husitských válek v bezprostředním sousedství kláštera augustiniánů.²⁸ Ochranu severní, více zranitelné strany zajišťovaly uměle navrstvené valy. Labe, které v okolí Jaroměře definitivně ztrácí podhorský charakter a přijímá podobu nížinného toku, město obtékalo od severu, přes západní stranu až k jihu a vytvářelo s pomocí několika ramen důležitou přirozenou ochranu. Jaroměřské městské opevnění tak bylo typickou ukázkou fortifikace 13. a 14. století, těžící maximálně z terénu a polohy vodních toků.

Obr. č. 1. Rekonstrukční model Jaroměře v 15. století. Dle podkladů Vladimíra Wolfa zhotovil Jiří Škopek roku 1961. Sádra, výška 390 mm, šířka 840 mm. Městské muzeum v Jaroměři, inv. č. 6024. Foto Karel Hanuš.

Pronikavé změny, které přinesly husitské války, mj. vytvoření prostoru pro důraz na korporativní zájmy městských obcí v politické a hospodářské oblasti, poskytly Jaroměřským příležitost rozšířit si své příjmy zábohem **klášterního majetku jaroměřských augustiniánů**, jejichž působnost byla ve městě násilně ukončena v roce 1421.²⁹ Plány jaroměřské obce však narušila listina Zikmunda Lucemburského z let

²³ Doloženo např. k roku 1550 (AMJ, Kniha zápisů, A19).

²⁴ Doloženo např. k rokům 1554, 1556 (AMJ, Kniha zápisů, B29, B50).

²⁵ Doloženo např. k roku 1555 (AMJ, Kniha zápisů, B40).

²⁶ Doloženo např. k roku 1550 (AMJ, Kniha zápisů, A18).

²⁷ Doloženo např. k roku 1554 (AMJ, Kniha zápisů, B21).

²⁸ K tomu srov. dále.

²⁹ K tématu zvláště Jiří UHLÍŘ, Klášter augustiniánů kanovníků v Jaroměři (1349–1421), Stopami dějin Náchodska. Sborník Státního okresního archivu Náchod 7, 2001, s. 125–134, zde s. 127.

1436–1437, kterou zastavil za sumu 400 kop gr. klášterní vesnice Doubravici (dnes ves Doubravice u České Skalice, část obce Rychnovek), Malý Třebešov (dnes místní část obce Velký Třebešov) a Říkov s mlýnem a řekou, šest rybníků, půldruhého lánu háje, luka a les Mnichovec Jiříkovi z Chvalkovic († po 1437), někdejšímu hejtmanovi orebitů; po jeho smrti přešel tento majetek na jeho syny.³⁰ Z husitských válek, které významně zamíchaly pozemkovou držbou i v oblasti východních Čech, kdy se do přímého sousedství města dostaly výlučně světské vrchnosti (z okolních panství, jež k polovině 15. století náležela ke zbožím středně velkým,³¹ ještě zvláště jmenujme – s ohledem na další vývoj – na východě náchodské, ovládané od roku 1437 nechvalně proslulým Janem Koldou ze Žampachu, od roku 1546 Jiřím z Poděbrad,³² na jihu opočenské, na němž se prostrídala řada šlechtických rodů a jež bylo dočasně i v držení Ladislava Pohrobka,³³ na jihozápadě smiřické, do roku 1476 v majetku Smiřických, poté Trčků z Lípy,³⁴ na severu hradišřské, na němž se střídali majitelé,³⁵ a panství trutnovské, které bylo organizováno v systému manské soustavy³⁶),³⁷ si tak Jaroměřští nakonec žádný nemovitý majetek organizovaný v systému vrchnostenské správy pomyslně nedonesli. I když je stále tušíme, o šosovních vesnicích s ohledem na nedochovanost potřebných pramenů, zvláště městských knih, do nichž byly zachycovány i transakce s nemovitostmi ze šosovních vesnic, zprávy až do poloviny 16. století nenacházíme.³⁸

V souvislosti s naším tématem rekonstrukce jaroměřského městského obvodu a městského panství stojí poté za pozornost **donace jaroměřskému špitálu** (stával

³⁰ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 24.

³¹ Na samém sklonku 15. století ve východočeském prostoru existovalo 21 samostatných šlechtických panství střední a velké kategorie. Tento stav byl posléze opět velmi proměnlivý a kolísal mezi 18–22 panstvími (Ondřej FELCMAN, Velké pozemkové majetky ve východních Čechách a jejich aristokratičtí majitelé v letech 1436–1634, in: Zdeněk BERAN, Východočeská šlechta, její sídla a teritoria, Praha 2013, s. 20–39, zde s. 24–25).

³² August SEDLÁČEK, Hrady zámky a tvrze království Českého V. Podkrkonoší, Praha 1887, s. 12–14.

³³ A. SEDLÁČEK, Hrady II (jako pozn. 9), s. 47.

³⁴ Tamtéž, s. 224–225.

³⁵ A. SEDLÁČEK, Hrady V (jako pozn. 32), s. 77–78.

³⁶ Tamtéž, s. 153.

³⁷ K vývoji pozemkové držby v oblasti východních Čech pro léta 1436–1634 podrobněji O. FELCMAN, Velké pozemkové majetky (jako pozn. 31), s. 20–39.

³⁸ Vyhraněnou trhovou knihu Jaroměřští vedli nejpozději k roku 1521, jak upozorňuje poznámka v nejstarší dochované jaroměřské knize, jež byla založena po ničivém požáru z roku 1548 (AMJ, Kniha zápisů, A72).

původně na Jakubském předměstí v místech dnešní ulice V Zahradách čp. 193)³⁹ a též špitálu ve Dvoře Králové, kterou provedl Matěj z Hořan (podle K. J. Bienenberga v roce 1496, podle J. M. Ludvíka už v roce 1470),⁴⁰ jenž tento majetek získal dědičným zápisem od majitele hradištského panství Oldřicha Zajíce z Házmburka. Jak nás informuje citace z královédvorské listiny z 11. listopadu 1502, Matěj z Hořan „*k špitálům, do města Jaroměři a našemu [tj. královédvorskému], chudým k užívání a purkmistrům a konšelům, i obcem jich i nám společně dal jest*“ rychetní dvůr v Kohoutově (dnešní obec se nachází asi 7 km od Dvora Králové) s poplužím, lesy, rybníky, loukami, potoky, svobodnou krčmou a poddanými v Kohoutově a v Kladrubech (ves, dnes část obce Kohoutov). Jaroměřští si prostřednictvím této listiny druhou polovinu od Královédvorských odkoupili za sumu 1500 kop gr. č.,⁴¹ čímž vlastně položili základ majetkové expanze do nejbližšího okolí. Situace se však velmi zkomplikovala v roce 1503, kdy byli Jaroměřští 24. listopadu pohnáni k zemskému soudu, kde je vinil, že drží neprávem manský majetek, Václav Čěč z Nemyčevse, tehdejší maršálek královského dvora. Kauza byla odložena a majetek Jaroměři zůstal (podrobnosti však neznáme).⁴² Ještě v roce 1534 se pokusil nárokovat si špitální majetek Michal Slavata z Košumberka, majitel nedalekého hradištského panství, ovšem opět neúspěšně.⁴³

Po vzoru šlechty, ale též aktivnějších královských měst se město chopilo iniciativy a začalo si samo **zakupovat nemovitý majetek**. Dne 7. února 1520 Jaroměřští koupili od Jiříka Gersdorfa z Gersdorfu za 4400 kop gr. míš. heřmanské zboží, jmenovitě ves Heřmanice s tvrzí (Jiřík si dočasně vymínil právo užívat novou dolní světnici i s komorami nad ní), mlýnem, clem a podacím kostelním, vsi Brod a Slotov (dnes obě části obce Heřmanice), Krabčice (dnes část obce Dolany; v Krabčicích si vymínil právo na nejbližší jarní výlov rybníka a odvod 20 kop plodu do Jaroměře), Vyhn[á]nov⁴⁴ (dnes část obce Kohoutov) a pustou ves Prorub (od roku 1528 nově osídlena; dnes Proruby, část obce Brzice); v případě Vyhn[á]nova a Proruby se jednalo o manský ma-

³⁹ V roce 1612 koupili špitální úředníci naproti tomuto špitálu Prokūpkovský dvůr, který shořel roku 1628. Roku 1660 dvůr připojil ke svému Václav Vilím Cikán z Čermné a dal za to obci výměnou Šitínovský dvůr, místo nového městského špitálu, v místech dnešní Palackého ulice čp. 159 (A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 85).

⁴⁰ P. ČERNIKOVSKÝ, Lokální konflikt (jako pozn. 6), s. 58 a 83.

⁴¹ CIM III (jako pozn. 12), s. 1207–1208.

⁴² Na základě výzkumu územního rozsahu manské soustavy v letech 1480–1539 je možno konstatovat, že v této době uvedené vsi manským majetkem nebyly. Srov. Daniel DOLEŽAL, Trutnovská manská soustava a její kniha z let 1480–1539, Sborník archivních prací 42, 1992, č. 2, s. 227–233.

⁴³ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 31–32.

⁴⁴ Z pramenů nelze určit, zda přepisovat dlouze, jak je tomu v současnosti. K variabilitě přepisů srov. Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny IV, Praha 1957, s. 657–658.

jetek náležející v té době k trutnovské manské soustavě.⁴⁵ Ludvík Jagellonský, který byl na trůně od roku 1516, vše stvrdil listinou z 13. července 1521 a propříště Jaroměřským povolil provádět vklady do desk zemských.⁴⁶

Před konfiskacemi se Jaroměřským ještě podařilo v roce 1539 koupit za 1400 kop gr. č. vesnici Svinišťany (dnes část obce Dolany), a to od svého souseda Jana Pleského z Levína na Plesu. Po požáru Pražského hradu v roce 1541 a obnově desk zemských si do nich Jaroměřští nechali deskový majetek zapsat, ovšem až po svolení panovníka, jak je u vkladu výslovně uvedeno; po dvaceti letech, pod habsburskou vládou, tedy Jaroměřští nemohli zápis povolený Ludvíkem Jagellonským samostatně provést.⁴⁷ K roku 1547, jak zachytil A. Knapp podle jednoho bližší necitovaného úředního zápisu, jenž měl jako badatel k dispozici, Jaroměři, která již taktéž vnímala pozemkový majetek nejen jako zdroj jistého příjmu, ale i jako důležitý atribut politické moci, náležely vsi Heřmanice (6 osedlých – tj. tehdejších berních jednotek), Brod (22 osedlých), Slotov, (13 osedlých), Krabčice (13 osedlých), Vyhň[á]nov (7 osedlých), Prorub (7 osedlých), Svinišťany (16 osedlých), z nichž jim měl jít půlroční úrok a finanční náhrady za nevykonanou robotu či neodevzdané slepice ve výši 75 kop 11 gr. 1 denár. Nejvyšší příjem měl jít jaroměřské obci ze vsi Svinišťany: úrok 26 kop 6 gr. 3 denáry, 23 slepic a 11 korců a 2 věrtele ovsu, a to bez možné finanční náhrady. Nejméně výnosné měly být vsi Prorub (úroku 1 kopa 42 gr. 4 denáry) a Vyhň[á]nov (úroku 1 kopa 43 gr. 1 denár, za robotu možná náhrada 32 gr.). Nejvíce osedlých bylo sice napočítáno v Brodě, ale v porovnání se Svinišťany, kde mohla být vyšší finanční poddanská povinnost bez roboty nastavena již z dob předchozího majitele, byl úrok Brodských vypočítán pouze na 8 kop 9 gr. 6 denárů a robotu, o jejíž podobě nic nevíme, přepočítána na 6 kop 2 gr.).⁴⁸ K měšťskému panství náležel i Heřmanický les, z něhož mělo plynout v tuto dobu, kdy ještě lesy bývaly obnovovány přirozenou cestou a nebyly povětšinou cíleně vytěžovány (srov. v kontrastu např. chronický nedostatek lesního porostu v okolí Kutné Hory a v této souvislosti cílenou těžbu v oblasti rychnovských a trutnovských lesů),⁴⁹ 10 kop gr. Z rybníků, které vždy představovaly výrazný krajinnotvorný prvek, jsou pro rok 1547 doloženy: Mihule (25 kop násady), Kon-

⁴⁵ K tématu zejména D. DOLEŽAL, Trutnovská manská soustava, s. 228, 231–233.

⁴⁶ Nejbližší svatojiřský úrok z poddanských povinností měl ještě připadnout Gersdorfovi. Listina současně obsahuje povolení vybírat clo z plaveného dříví po Labi, které bylo určeno pro kutnohorskou důlní činnost (CIM III (jako pozn. 12), č. 676, s. 1205–1207).

⁴⁷ Tamtéž, s. 1208.

⁴⁸ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 34–35. Nadmořská výška, jež by mohla mít vliv na životní podmínky obyvatelstva, je v obou lokalitách obdobná – Svinišťany 290–300 m n. m., Brod kolem 276 m n. m.

⁴⁹ K tématu např. Karel HERČÍK, Těžba dřeva pro kutnohorské báňské podniky v trutnovských a rychnovských lesích ve druhé pol. 16. a počátkem 17. století, Acta musei Reginaehradecensis – B: Scientiae sociales 3, 1959, s. 185–207.

činský (30 kop), Krabčický (30 kop), Svinišťanský (100 kop) a obecní v lukách (100 kop).⁵⁰ Špitálu, který spravovala obec, náležel rychetní dvůr v Kohoutově s příslušenstvím a s poddanými v Kohoutově a v Kladrubech. K městu však příslušely i předpokládané šosovní vsi Hořenice, Dolany a Čáslavky.

Před rokem 1547 Jaroměř spravovala panství se sedmi poddanskými (zisk šel přímo obci), třemi šosovnickými a dvěma špitálními (zisk měl jít špitálu) vesnicemi, celkem tedy **12 vesnic s přibližně 169 usedlými poddanými**, jak ve svém propočtu odhadl J. Lhoták.⁵¹ Mezi jejími bezprostředními sousedy byla i stále se zvětšující šlechtická panství Náchod,⁵² Opočno a Smiřice, přičemž u prvních dvou narůstal i počet poddanských měst a městeček.⁵³ Ve východočeském regionu bychom však našli i jiná městská panství (královských i poddanských měst⁵⁴), mezi nimiž jednoznačně vzbuzovalo respekt nedaleké, prstencovitě budované hradecké městské panství se 43 celými vsemi s příslušenstvím a s částí jedné vsi s přibližně 582 usedlými poddanými.⁵⁵ K nedalekému Dvoru Králové s přibližně 155 usedlými poddanými příslušely před rokem 1547 podle závěrů T. V. Bílka tři poddanské vsi: Libotov, Kocléřov a Bukovina, podle J. G. Sommera čtyři, kdy je ještě vzpomínán Huntířov.⁵⁶ Šosovní charakter měly před rokem 1547 zřejmě vsi Verdek, Filiřovice, Nové Lesy a Lipnice, neboť jsou k roku 1560 takto označovány.⁵⁷ Protože prozatím schází podrobnější syntéza

⁵⁰ Názvosloví těchto rybníků zcela zaniklo, stejně jako např. Svinišťanský rybník. K obecnímu rybníku srov. dále.

⁵¹ Jan LHOTÁK, Velkostatek města Sušice. Od městských (šosovnických) vesnic k robotní abolicí a jejím výsledkům, disertační práce na Ústavu českých dějin FF UK, Praha 2015, s. 51.

⁵² V roce 1544 získává panství rod Smiřických ze Smiřic, kteří ho drželi až do roku 1620 (A. SEDLÁČEK, Hrad V (jako pozn. 32), s. 15–18).

⁵³ K polovině 16. století bylo na Hradecku 20 panství (O. FELCMAN, Velké pozemkové majetky (jako pozn. 31), s. 20–39).

⁵⁴ K problematice městských panství poddanských měst Petr ČERNIKOVSKÝ, Svobodný majetek nesvobodných obcí? Vrchnostenské ambice poddanských měst v raně novověkých Čechách, Náchodsko od minulosti k dnešku 7, 2012, s. 103–127, kde je mj. věnována pozornost poddanskému městu Náchodu a jeho městskému panství.

⁵⁵ K rekonstrukci hradeckého městského panství srov. rekonstrukční mapu zachycující stav před odbojem: Jana VOJTIŠKOVÁ, Město v době předbělohorské (1526–1618/1620), in: AUT. KOL., Hradec Králové, Praha 2017, s. 165. Více usedlých poddaných měla podle odhadů pouze města Tábor a Staré Město pražské (J. LHOTÁK, Velkostatek (jako pozn. 51), s. 51).

⁵⁶ Tomáš V. BÍLEK, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II, Praha 1883, s. 1062; Johann Gottfried SOMMER, Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt. Vierter Band. Königgrätzer Kreis, Prag 1836, s. 103; J. LHOTÁK, Velkostatek (jako pozn. 51), s. 51.

⁵⁷ T. V. BÍLEK, Dějiny konfiskací (jako pozn. 56), s. 1062. Dokládal by to i zápis dochovaný k roku 1490 v tzv. Papírové knize, kdy Petr „z Fidlěřovic“ odkazoval všechny svůj majetek synu Janovi s tím, že městskými registry už určil díl, jenž má být vyplacen ostatním Petrovým dětem.

královédvorských dějin, lze jen spekulovat, zda důvodem k nepřevedení šosovních vesnic na poddanské nepříspěla skutečnost, že v nich někteří dvorští měšťané vlastnili pole, louky a další nemovitosti.⁵⁸ Co je však již zřejmé, počtem usedlých poddaných se královédvorské panství blížilo jaroměřskému. Trutnov, jehož vývoj i právní postavení ovlivňovaly časté zástavy, před konfiskacemi, kdy opět dosáhl statusu královského věnného města, využíval pronájmu panství příslušejícího k trutnovskému hradu, do něhož spadalo podle urbáře 21 vesnic (stav k roku 1544, kdy se podle rozhodnutí komorního soudu stala držitelkou panství, organizovaného i nadále v manském systému, královna Anna) a jemuž je k roku 1547 připisováno 356 usedlých poddaných.⁵⁹ Provedený výzkum poličského panství, jež se zformovalo v roce 1545 zápisem šosovních vsí do desk zemských (zde byl převod zřejmě zvláště motivován velmi neutěšenou finanční situací města),⁶⁰ dokládá, že město mělo před rozhodnutím o konfiskacích deset celých poddanských vsí a pět vsí vlastnilo z části, což bylo přepočítáno s využitím dostupných údajů na přibližně 333 usedlých poddaných, tedy oproti Jaroměři dvojnásobek.⁶¹ Lze si též povšimnout, že oproti městům, která zformovala své panství zápisem šosovních vsí do desk zemských (jejich intabulací), Jaroměř tento právní úkon neprovedla. Zdá se, že v jejím případě mohla být důvodem velikost jaroměřského návrší, obývaného nevelkým počtem měšťanských rodin, které mohly být zvláště v případě demografických katastrof doplňovány i obyvateli jaroměřských šosovních vsí, jak doložíme i níže.⁶² O velmi úzkých vazbách svědčí i později doložené členství některých obyvatel šosovních vsí v jaroměřském literátském bratrstvu.⁶³ Současně je třeba zdůraznit, že s pravděpodobným počtem 169 usedlých poddaných panství vykazovalo vyšší číslo než např. města Vodňany (12), Ústí nad Labem (13), Kouřim (44),

---

Několik zápisů z let 1511–1521 se dotýká rodiny Pavla „z Lipnice“ (řešení prodeje nemovitosti a následně vyřizování sirotčí agendy) – srov. Barbora BÖNSCHOVÁ, Tzv. Pergamenová kniha a Papírová kniha (Diplomatický rozbor dvou nejstarších dochovaných královédvorských městských knih), diplomová práce na KPVHA FF UHK, Hradec Králové 2018, s. 46 a 31.

⁵⁸ Antonín SCHULZ – Lenka ŠORMOVÁ – Eva TOMKOVÁ, Archiv města Dvůr Králové nad Labem. Inventář I, Trutnov 2002, s. 29.

⁵⁹ A. SEDLÁČEK, Hrady V (jako pozn. 32), s. 156–157; J. LHOTÁK, Velkostatek (jako pozn. 51), s. 52.

⁶⁰ Ještě v roce 1540 město, které v roce 1523 postihl velký požár, prosilo královnu o několikaleté odpuštění odvodu platů a možnost ponechat je pro obecní účely (Karel KUČA – František MUSIL – Jana VOJTÍŠKOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, Historický vývoj města Poličky, in: Historický atlas měst České republiky, svazek č. 30 – Polička, red. Robert Šimůnek, Praha 2019, s. 11).

⁶¹ Viz rekonstrukční mapa: Jana VOJTÍŠKOVÁ, Vývoj pozemkového vlastnictví města Poličky. Mapový list č. 24, in: Historický atlas ..., svazek č. 30 – Polička, red. R. Šimůnek (jako pozn. 60); J. LHOTÁK, Velkostatek (jako pozn. 51), s. 52.

⁶² Srov. dále.

⁶³ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 68–69.

Mělník (67), Kolín (71), Locket (97), Kutná Hora (110) a Čáslav (142) a nepochybně též Beroun, Český Brod, Klatovy, Most, Nymburk a Stříbro.⁶⁴ Z tohoto hlediska lze konstatovat, že se jaroměřské městske panství v uvedené době řadilo **mezi městská dominia střední velikosti**.

V důsledku neúspěšného protihabsburského odboje, jehož se účastnili i Jaroměřští, přistoupil král v roce 1547 k potrestání zejména městského stavu (s výjimkou tří katolických královských měst), a to v rovině politické, správní a hospodářské.⁶⁵ Potrestaná města, která mohla na zemském sněmu napříště zasedat jen z milosti krále, musela mj. odevzdat všechna privilegia, zbraně, zaplatit pokutu zohledňující i bohatství města a jeho obyvatel (v případě Jaroměře se jednalo o 2000 kop gr. míš., např. Hradečtí zaplatili 8000 kop gr. míš., stejnou sumu jako Jaroměř zaplatily Polička a Vysoké Mýto a Dvůr Králové musel odevzdat 1500 kop gr. míš.) a téměř ve všech případech **byl konfiskován nemovitý majetek obce**. Jaroměřští již 1. srpna posílali s mocným listem opatřeným velkou městskou pečeti deset vyslanců v čele s primasem Václavem Beneškem, kteří 6. srpna postoupili české komoře veškerý nemovitý majetek města, z něhož šel obci zisk. Zeměpanská instituce jaroměřský deskový majetek (ves Heřmanice s podacím kostelním, s pustou tvrzí a kusem Labe a clem na Labi, vsi Brod, Slotov, Krabčice, Vyhn[á]nov, Prorub a Svinišťany) zanedlouho prodala Janovi z Pernštejna, který Svinišťany se ziskem už v roce 1548 prodal Ludmile z Gersdorfu (za 1250 kop gr. č.), ostatní vsi Janu Hostinskému z Valdštejna (za 3250 kop gr. č.).⁶⁶ proto se mj. na heřmanické tvrzi v roce 1583 narodil budoucí slavný vojevůdce Albrecht z Valdštejna.⁶⁷

Zádušní a špitální majetek byl Jaroměři navrácen ještě v roce 1547, mj. úroky ze vsi Kohoutov se šesti osedlými, svobodnou rychtou a lesem (vrchnost si ale panovník ponechal) a při městě špitální dvorec a zádušní pozemky; nikde sice nenacházíme informaci o vsi Kladruby, ale do panství se v blíže neuvedené době také navrátila.⁶⁸ Vsi Hořenice, Dolany a Čáslavky, šosovní dvůr Jezviny,⁶⁹ řeky, tři rybníky (Poříčský,

⁶⁴ J. LHOTÁK, Velkostatek (jako pozn. 51), s. 51–53.

⁶⁵ Podrobněji k tématu např. Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.–30. 9. 1997, red. Petr Vorel, Pardubice – Praha 1999.

⁶⁶ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 38–39.

⁶⁷ Josef JANÁČEK, Valdštejn a jeho doba, Praha 2003, s. 23.

⁶⁸ Její příslušnost k Jaroměři je vzpomínána k roku 1833 (J. G. SOMMER, Das Königreich Böhmen IV (jako pozn. 56), s. 75). Není ovšem ještě připomínána ani v majetku, který měl být obci konfiskován za účast v odboji 1618–1620 (T. V. BÍLEK, Dějiny konfiskací (jako pozn. 56), s. 1096–1097). Další výzkum dané problematiky, který bude realizován v souvislosti s přípravou HAMU Jaroměř, by měl přinést další poznatky k tomuto tématu.

⁶⁹ Ves Jezbiny, místní část Jaroměře, pochází podobně jako přibytky Na Cihelnách až z konce 18. a počátku 19. století. Do té doby se tu nacházel dvůr, nazývaný v pramenech původně „Jezvi-

tehdejší obecní – nacházel se u Brdců při cestě na Nové Město nad Metují,⁷⁰ jeden nad ním (o něm prozatím zprávy nemáme) a jeden pustý (snad Na Valech, kde k roku 1590 přenechala obec „*kus obce v rybníčku*“ Janu Soudkovi)⁷¹ a dvůr pod kostelem sv. Jakuba byly opět přivtěleny k městu v roce 1549, a to za účelem „*vychování kněží, žákův a chudých*“, přičemž zbylé peníze mohli používat na splácení obecních dluhů, opravy městských objektů a jiné potřebné obecní záležitosti; za pozornost stojí i poznámka, že peníze nemají brát pro svůj prospěch, což dokládá dobové povědomí o podobných praktikách v městském prostředí.⁷² Panovník jim současně navrátil zisk z cla, mýta i z dalších dřívějších poplatků, jež plynuly do obecní pokladny, a stanovil sumu ročního odvodu do královské komory ve výši 80 kop gr. č.⁷³

Za vlády Maxmiliána II. mělo být v případě Čáslavek, Dolan a Hořenic rozhodnuto (odkazovali se na to později na přelomu 17. a 18. století dolanští, hořeňští a čáslavští vesničané), že se jejich obyvatelé mají řídit a spravovat tímž právem jako měšťané a předměstští sousedé, tj. měli platit obci šos a odvádět desátek. V Dolanech a v Čáslavkách k tomu přistupovala povinnost zajistit na své náklady stěhování nových městských děkanů a každý rok dodat do obecní cihelny 80 fůr dřeva, Hořeňští měli každoročně dodat na děkanství 24 sáhů palivového dřeva; v obvodu vsí tak byly nepochybně zalesněné plochy.⁷⁴ Z dochované trhové knihy však vyplývá, že zvláštní postavení měli vesničané i před tím, kdy byly zápisy o transakcích s jejich nemovitým majetkem zachycovány společně s agendou jaroměřského obyvatelstva; nebyla tedy pro ně vedena samostatná gruntovní kniha, jak bývalo zvykem u poddanských vesnic.⁷⁵

---

ny“ (A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 86; AMJ, Kniha zápisů, např. B46). Šosovní charakter měl až do roku 1796, kdy došlo k parcelaci jeho pozemků (<http://sdhjezbiny.czechian.net/jezbiny/historie.htm>, [cit. 12. 6. 2019]).

⁷⁰ K roku 1551 je v trhové knize uváděn obecní rybník (AMJ, Kniha zápisů, A34), k roku 1553 je v jedné trhové smlouvě specifikován prodej pozemku „*Na Obci pod rybníkem*“ a současně je vzpomínán rybník Klouzkovský, který však v době konfiskací obecním rybníkem nebyl (tamtéž, B9).

⁷¹ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 48. K roku 1833 jsou již vzpomínány dva bývalé jaroměřské rybníky, přeměněné na pole a louky; další se na území města nenacházely (J. G. SOMMER, Das Königreich Böhmen IV (jako pozn. 56), s. 66).

⁷² K tématu Jana VOJTÍŠKOVÁ, Praktiky městských, stavovských a zeměpanských úředníků na příkladu královského věnného města Hradce Králové 16.–18. století, in: Jak se podvádělo: za monarchie i za republiky, red. Marie Macková, v tisku.

⁷³ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 42–43.

⁷⁴ P. ČERNIKOVSKÝ, Lokální konflikt (jako pozn. 6), s. 60.

⁷⁵ K tomu srov. trhové smlouvy: AMJ, Kniha zápisů, např. A30 (Dolany – 1550), A38 (Hořenice – 1551), C2 (Čáslavky – 1557).

Jako odškodnění za následky plavení dřeva po Labi daroval Jaroměřským již vzpomínaný Maxmilián II. v roce 1575 ves Kohoutov.⁷⁶ V roce 1604 si Jaroměřští ještě ve prospěch svého špitálu zakoupili od Václava ml. Záruby z Hustiřan na Plese a Třeboveticích za 303 kopy gr. míš. dvě poddanské usedlosti a les v Kopaninách (dnes malá ves, část obce Chvalkovice).⁷⁷ Městskými poddanými (z právního hlediska poddanými jaroměřského špitálu) tak byli pouze obyvatelé Kohoutova (k roku 1593 je uváděno 7 osedlých),⁷⁸ Kladrub (?) a dvou usedlostí v Kopaninách. K roku 1615 Jaroměřští měli mít podle propočtů 9 usedlých poddaných. Pro srovnání uvedme, že v rámci východočeského regionu jsou ke stejnému roku Poličtí spojováni s 398, Hradečtí s 223, Trutnovští s 205 a Královédvorští s 35 usedlými poddanými. V Českém království mělo méně než 9 zřejmě pouze město Nymburk (3) a Beroun (6).⁷⁹ Nepříznivým vývojem se tak Jaroměřští dostali **do skupiny nejmenších městských panství**, kdy se toto jmění pro ně nemohlo stát zdrojem významnějšího příjmu.

S ohledem na **proměny v městské ekonomice** zaznamenáváme od 2. poloviny 16. století v řadě královských měst koupě dvorů, které se specializovaly na rostlinnou a živočišnou výrobu, a to jak v městském obvodu, tak i v prostranství vlastněných vesnic. Do majetku jaroměřské obce tak patřil již v době konfiskací výše vzpomínaný „panský“ dvůr,⁸⁰ který se nacházel nedaleko Úpy na Svatojakubském předměstí; k roku 1588 je však doložena zpráva, že už byl v soukromých rukách.⁸¹ Od roku 1567 spravovala obec Jindřichovský dvůr (zcela doplacen v roce 1587 a vzápětí prodán), nacházející se na předměstí Za Mostem,⁸² a od roku 1588 dvůr Na Klouzkově (lokality zachována v pomístním názvosloví, které přešlo do názvu ulic Na Klouzkově), za který zaplatila 1400 kop gr. č. a jenž zůstal v majetku obce po další dvě století.⁸³ I když máme o jeho chodu podrobnější zprávu až pro třicetiletou válku, můžeme předpokládat, že i v době předbělohorské se tu choval hovězí dobytek, prasata, koně a ovce.⁸⁴ Nejpozději v roce 1591 byl k obecnímu dvoru připojen „*díl zadní obce*“, který byl ohrazen plotem, „*aby valaši, které pro JM císařské kurýry a pošty chovati musí, tak*

⁷⁶ T. V. BÍLEK, Dějiny konfiskací (jako pozn. 56), s. 1096.

⁷⁷ Tamtéž, s. 1097.

⁷⁸ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 49.

⁷⁹ J. LHOTÁK, Velkostatek (jako pozn. 51), s. 51–53.

⁸⁰ Opakovaně v zápisech připomínán jako orientační bod při prodejkách okolních nemovitostí, např. AMJ, Kniha zápisů, např. A16, A55, A78.

⁸¹ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 47.

⁸² Tamtéž, s. 46.

⁸³ Město tak bylo vždy držitelem jen jednoho obecního dvoru.

⁸⁴ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 110.

i jiný koňský dobytek ve dvoře obecním přechován býti mohl.⁸⁵ I Jaroměřští se tak pustili do dvorového podnikání, k němuž v rámci městského obvodu, na jehož východech bývaly na silnicích „šraňky“ (branky),⁸⁶ využívali podobně jako řada jaroměřských sousedů nejen ornou půdu, ale též louky a pastviny na obecních pozemcích, tedy na obci.⁸⁷

Z obecních provozů a objektů je též známa obecní sladovna, která stála pod kostelem sv. Mikuláše, kde se i nacházel obecní mlýn,⁸⁸ dále obecní lázeň Za Mostem,⁸⁹ předpokládat můžeme též obecní váhu, o níž máme zprávu z doby třicetileté války.⁹⁰ Výše jsme též uváděli zmínku o obecní cihelně, která byla situována Za Mostem a o níž k roku 1565 víme, že k ní vedla cesta.⁹¹ Zapomenout nesmíme ani na výběř cla v městských branách, které v době, kdy mohlo být městem vybíráno, představovalo jeden z hlavních příjmů obecní pokladny.⁹² K sledovanému období dodejme, že v době předbělohorské ještě nepozorujeme promyšlené propojení městské ekonomiky a ekonomiky panství. Jejich vzájemná provázanost se začala systematictěji projevovat

---

⁸⁵ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 48–49. Na mapovém listu 3856_3 III. vojenského mapování, zachycujícím Jaroměř a její okolí, je poblíž tohoto území zakreslena poštovní stanice. Trasa poštovního spojení tak nešla centrem, aby nebyla omezoována režimem městských bran (http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?lang=cs&map_root=3vm&map_region=25&map_list=3856_3, [cit. 12. 6. 2019]).

⁸⁶ A. Knapp pohledem tehdejších očíslovaných obytných budov vzpomíná pro dobu předbělohorskou čtyři: první na cestě k Náchodu, situované dále od nynější silnice pod návrším U Spravedlnosti (místa jaroměřského popraviště), za čp. 155, druhá v Šipařské ulici, vedoucí k Hořenicím a Heřmanicím, za čp. 189, třetí ve Vinicích, jimiž procházela cesta na Dvůr Králové, nad čp. 47 a čtvrtá na Hradecké silnici u dvoru Jezviny, který byl ještě součástí městského obvodu (A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 86–87). Šraňk k Čáslavkám je prameny např. vzpomínán k roku 1550 (AMJ, Kniha zápisů, A13), šraňk Pod Vinicí k roku 1556 (tamtéž, B72).

⁸⁷ Obecní pozemky se nacházely např. jižním směrem od vnitřního města.

⁸⁸ Vzpomínán už k roku 1550 (AMJ, Kniha zápisů, A13). Až v roce 1636 při něm byla vybudována vodárna zajišťující vodu pro vnitřní město. Ve městě se před rokem 1620 nacházely ještě soukromé mlýny: Podzidní (název doložen jistě k roku 1556), Ostrovský, Podskalní (název doložen jistě k roku 1553), Dolecký a Úpský (název doložen jistě k roku 1553) – A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 113, 230; AMJ, Kniha zápisů, B33 a B4.

⁸⁹ Obec ji zakoupila v roce 1563 (A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 226).

⁹⁰ Tamtéž, s. 111.

⁹¹ AMJ, Kniha zápisů, E28.

⁹² I když lze vyjít až z údajů dochovaných pro období třicetileté války, lze tento stav předpokládat i pro dekády předcházející (A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 111–112).

i u Jaroměře až s nástupem následků třicetileté války, která zcela zásadním způsobem prohloubila finanční zadlužení měst.⁹³

Velkou zkouškou si ovšem Jaroměř prošla už v době předbělohorské: **v roce 1548 ji postihl ničivý požár**, který měl zásadním způsobem poškodit město v hradbách. Dochované zápisy v obnovených úředních knihách dokládají, že po některých domech zůstalo jen spáleniště.⁹⁴ Nejstarší dochovaná trhová kniha obsahuje zmínky o prodejích domů na severní straně náměstí, které se už v roce 1549 říkalo „*Dřevěná strana*“;⁹⁵ jižní zástavba byla vzpomínána jako „*Kamenná strana*“.⁹⁶ Bylo by však matoucí z tohoto rozdělení, u něhož nejsme schopni s ohledem na chybějící starší prameny s jistotou říct, zda je toto pojmenování již dřívější snahou ochránit svůj majetek před ohněm, striktně odvozovat majetkové poměry tehdejších jaroměřských měšťanských rodin, neboť u prodávaných domů je v prvních letech po požáru cenové rozpětí mezi 100–300 kopami gr. míš., a to na obou stranách.⁹⁷ Pro 60. léta se však již s větší jistotou zdá, byť jsou pojmenování i nadále používána, že se i na Dřevěné straně objevovaly kamenné domy.⁹⁸ Dokládají to i stavebně-historické průzkumy domovní zástavby, které zachycují pronikání renesančních trendů, vrcholících na přelomu 16. a 17. století a proměňujících panorama města a v této souvislosti i tamní kulturní krajinu.⁹⁹

Chceme-li si udělat konkrétní představu o jaroměřské domovní zástavbě, uveďme znění listu přiznávacího, v němž Jaroměřští k roku 1568 české komoře pro výpočet berně přiznali kromě fary, školy a obecního dvoru celkem 303 domů (ve vnitřním mės-

⁹³ K období třicetileté války a následné obnově poměrů zvláště A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 88–144.

⁹⁴ Příkladem je k roku 1549 prodej „*spáleniště*“ za 80 kop gr. míš. Filipa lékaře Václava Burdovi, jenž vlastnil i vedlejší dům, a vytvořil tak nepochybně předpoklad ke spojení obou parcel (AMJ, Kniha zápisů, A2). Spáleniště bylo možno ve městě spatřit ještě k roku 1551, zástavba se tedy obnovovala postupně, nepochybně podle finančních možností městského obyvatelstva (tamtéž, A40).

⁹⁵ AMJ, Kniha zápisů, A5.

⁹⁶ AMJ, Kniha zápisů, A32.

⁹⁷ Pro první roky po požáru uveďme v případě Dřevěné strany: 310 kop gr. míš. (1549, A5); 275 kop gr. míš. (1551, A53); 108 kop gr. míš. (1551, A58); 200 kop gr. míš. (1553, A95). Na Kamenné straně: 300 kop gr. míš. (1552, 68); 285 kop gr. míš. (1552, A82); 155 kop gr. míš. (1553, A99).

⁹⁸ V případě Dřevěné strany: 350 gr. míš. (1563, C31), 400 kop gr. míš. (1563, D40), 500 kop gr. míš. (1564, D49), 190 kop gr. míš. (1564, E7). Na Kamenné straně: 200 kop gr. míš. (1564, D66), 270 kop gr. míš. (1564, E2), 301,5 kopy gr. míš. (1565, E17), 379 kop gr. míš. (1565, E26), 275 kop gr. míš. (1565, E29).

⁹⁹ Srov. portál čp. 61, u něhož je letopočet 1563 (k tématu Jan SLAVÍK, Uměleckohistorické památky, in: Jaroměř 1126–1976, red. Václav Halák a kol., Jaroměř 1976, s. 51–98, zde s. 70).

tě¹⁰⁰ 61, na Přední vartě 13, na Zadní vartě 15, Na Valech, kde se po požáru města z roku 1548 začala budovat vozová cesta,¹⁰¹ 9, na předměstí Sv. Jakuba 99, Pod Hradem 15,¹⁰² na předměstí „*Za Dlouhým mostem*“ 60, na Novém Městě Na Obci, tedy v tomto případě na původních obecních pozemcích,¹⁰³ 20, Na Klouzkově¹⁰⁴ 9 a U Ptáka¹⁰⁵ 2.¹⁰⁶ Ve městě, jehož dvě předměstí a předměstské osady jsou ve zprávě citovány, tedy mohlo tehdy žít **zhruba 2000 obyvatel**; tomuto odhadu by odpovídala i přítomnost jednoho „*krchova*“ u kostela sv. Jakuba.¹⁰⁷ K roku 1598 oznamoval císařský rychtář české komoře, že ve městě, na jeho předměstích a v šosovních vesnicích je 274 osedlých, čímž vzbudil údiv, že je k městskému obyvatelstvu počítáno i venkovské obyvatelstvo; je zřejmé, že v této době již byly šosovní vesnice něčím netypickým a i pro úředníky předbělohorské české komory v podstatě neznámým.¹⁰⁸

¹⁰⁰ K roku 1553 je vzpomínán prodej domu „*v městě*“ (AMJ, Kniha zápisů, B11).

¹⁰¹ Oheň vedle vnitřní zástavby vážně poškodil i komplex městského opevnění, které tak přestávalo plnit svou ochrannou funkci. Protože byla městská pokladna bez potřebných finančních prostředků, jež by bylo třeba na opravy vynaložit, následně došlo k významným změnám, mj. i v oblasti valů (V. WOLF, Středověké opevnění (jako pozn. 1), s. 35–36, 39).

¹⁰² Pozdně středověký hrad vybudoval z původního proboštského domu Jiří z Poděbrad, kterému město Jaroměř zastavila královna vdova Barbora Celská. Nacházel se v místech dnešního čp. 38. Osada Pod Hradem tedy byla situována za městskou zdí nedaleko labského řečiště (V. WOLF, Středověké opevnění (jako pozn. 1), s. 43–44). Název se pravidelně opakuje v nejstarších dochovaných knihách, kde se koncentrovaly sladovny, a proto se též používal název „*V Sladovních*“ („Pod Hradem“ např. k roku 1595: AMJ, Kniha pamětí a smluv, A3; „*V Sladovních, Pod Hradem*“, např. k roku 1560: tamtéž, C57).

¹⁰³ Už k roku 1550 zaznamenáváme prodej domku Na Obci (AMJ, Kniha zápisů, A15). Že tu byla stavební činnost podporována, svědčí k roku 1565 i prodej pozemku Na Obci, a to za 7 kop gr. míš. (tamtéž, E22). Dodnes je dochováno pojmenování ulice Na Obci, která je situována jihozápadním směrem od centra. Nové Město, jak se osadě říkalo ještě počátkem 17. století, bylo nedaleko labského Ostrovského mlýna, tedy jižně od vnitřního města (<http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/1833-nahlovského-ostrovský-mlýn>, [cit. 12. 6. 2019]; A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 86).

¹⁰⁴ Název je doložen už k roku 1549 (AMJ, Kniha zápisů, A7).

¹⁰⁵ Pomístní název, kde návrší po řadu století využíval ke svým aktivitám místní střelecký spolek, je uchován v názvu ulic Na Ptákách (A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 86). Lokalita je dochovanými prameny doložena jistě k roku 1552, kdy zde byla prodávána společně s domem ve vnitřním městě zahrada (AMJ, Kniha zápisů, A72).

¹⁰⁶ Jaroměř tak z hlediska přiznaného počtu domů zaujímal mezi 34 královskými městy, která list přiznávácí do české komory zaslala, 16. místo; za ní zůstala např. města Český Brod, Kolín či nedaleký Dvůr Králové (František DVORSKÝ, O počtu domů v Praze a v královských městech v Čechách v 16.–19. století, Praha 1882, s. 2, 23–24).

¹⁰⁷ AMJ, Kniha zápisů, A29.

¹⁰⁸ F. DVORSKÝ, O počtu domů, s. 23–24.

Majiteli některých domů nebo předměstských zemědělských usedlostí byli vedle jaroměřských měšťanů a sousedů i příslušníci šlechtických rodů, jako např. Dobřeniští z Dobřenic, Dohalští z Dohalic, Kapounové ze Svojkova či Bohdanečtí z Hodkova.¹⁰⁹ V okolí Jaroměře se s ohledem na nížinnou polohu pěstovalo zejména obilí (pšenice, žito, ječmen a oves),¹¹⁰ pěstování vinné révy je doloženo v Brdcích¹¹¹ a na opukovém kopci (srov. pomístní název, který přešel do názvosloví ulice Na Vinicích na dnešním Pražském Předměstí), pěstování ovoce ve štěpnicích.¹¹² Zvláště poblíž Úpy se prý již pěstoval chmel.¹¹³ Zelinářské zahrady byly zejména v místech dnešního Ostrova, tedy jižně od vnitřního města.¹¹⁴ V městském obvodu se nacházely vedle úrodných rolí i louky, především v níže položených místech u řeky, a pastviště,¹¹⁵ jak dokládá řada trhových smluv v nejstarší dochované úřední knize.¹¹⁶ Říční vodu obklopovaly a zpevňovaly vrbové keře.¹¹⁷ V obvodu města, v němž postrádáme rozsáhlejší souvislý lesní porost,¹¹⁸ rostly i duby, jak dokládá zmínka o dubině u Labe nedaleko Brdců.¹¹⁹

---

¹⁰⁹ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 59–60.

¹¹⁰ V jaroměřských poddanských vsích (v Kladrubech – 430 m n. m., Kohoutově – 467 m n. m. a Kopaninách – 306 m n. m.), výše položených, se pěstovalo zvláště žito a oves.

¹¹¹ Např. k roku 1564 viz AMJ, Kniha zápisů, D52.

¹¹² AMJ, Kniha zápisů, např. A12, B12.

¹¹³ A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 78.

¹¹⁴ Jan ČERNÝ, Přírodní památky, in: Jaroměř 1126–1976, red. Václav Halák a kol., Jaroměř 1976, s. 81–98, zde s. 81.

¹¹⁵ Pastviny měla pochopitelně i obec, jak zachycuje k roku 1556 zmínka o pastuší chalupě (AMJ, Kniha zápisů, B59).

¹¹⁶ AMJ, Kniha zápisů, např. A76 (k roku 1552 „louka pod Šibenicí“), D9 (k roku 1561 „role na Brdcích“).

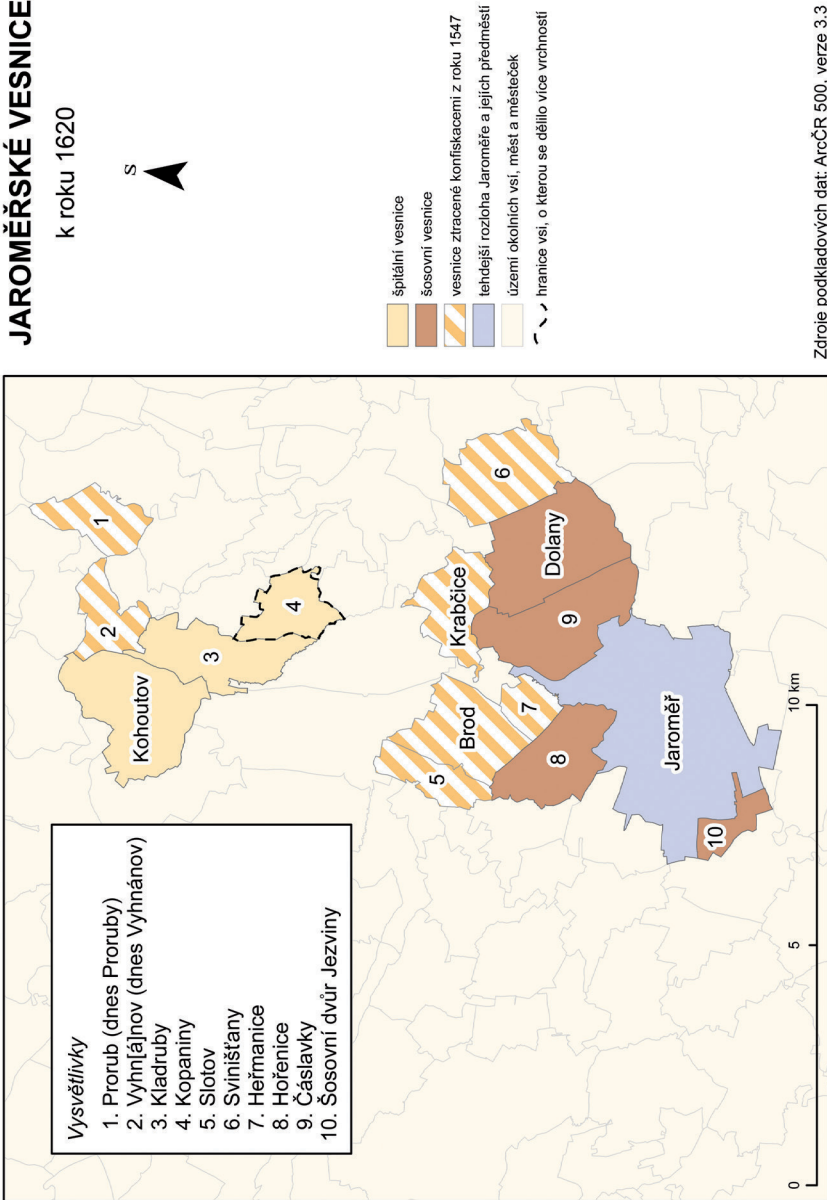
¹¹⁷ J. ČERNÝ, Přírodní památky (jako pozn. 114), s. 81. Vrby (rokytí) jsou pro dobu předbělohorskou doloženy i na palouku, který patřil obecnímu mlýnu (A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 229).

¹¹⁸ Srov. hradecký les Obec, který svou rozlohou představoval výrazný krajinnotvorný prvek a řadil se mezi tehdejší největší městské lesy českých královských měst. K tématu podrobně Jana VOJTÍŠKOVÁ – Věra NĚMEČKOVÁ, Lesní a luční hospodaření města Hradce Králové v 16. a na počátku 17. století, Východočeský sborník historický 28, 2015, s. 151–188.

¹¹⁹ AMJ, Kniha zápisů, B63. Bažantnice, dubový lužní les, byl uměle vysazen až v 18. století, po zániku jaroměřských rybníků (J. ČERNÝ, Přírodní památky (jako pozn. 114), s. 81).

JAROMĚŘSKÉ VESNICE

k roku 1620

Zdroje podkladových dat: ArcČR 500, verze 3.3

Mapa č. 1. Jaroměřské panství před rokem 1620. – Rekonstrukční mapa autorky, kartografické zpracování Juraj Považan.

Vliv polohy města a přírodních podmínek na kulturní, hospodářský a demografický vývoj předbělohorské Jaroměře

Představili jsme si královské věnné město Jaroměř a jeho panství v době předbělohorské, a to zvláště z historickogeografického pohledu. Naskytá se otázka, do jaké míry ovlivňovala geografická poloha a přírodní podmínky životaschopnost městské obce? Jak již bylo řečeno výše, město se nacházelo přímo na jedné z hlavních obchodních cest, a bylo proto z tohoto hlediska předurčeno k hospodářskému i kulturnímu rozvoji. Spíše podprůměrný počet městského obyvatelstva, nedostatečné právní zázemí a úroveň městského úřadování k přelomu 16. a 17. století dávají tušit nějaký zásadnější problém, který městu neumožňoval prudší rozvoj.¹²⁰ Na základě komplexního výzkumu se lze domnívat, že jedním ze základních problémů byla **velikost návrší** – skalnatého ostrohu, která určovala plochu města v hradbách. To, co bylo v počátcích města v souvislosti s budováním fortifikačním systémem jeho předností, se dlouhodobě ukázalo jako jeho velká brzda. Jen několik jaroměřských rodin, jež svými domy obklopovalo jaroměřské náměstí ulicového typu, totiž patřilo mezi ty, kteří mohli plně využívat městské právo a z nichž se mohli rekrutovat představitelé městské správy a tamní elity. Možnost proniknout do této skupiny nebyla s ohledem na relativně malý počet domů velká.¹²¹ Většina obyvatelstva, jež mohlo být i v případě vnitřního města doplňováno obyvateli šosovních vsí,¹²² tak žila na předměstích, která měla výrazně zemědělský charakter. Řemeslná výroba se proto též spíše orientovala na potřeby místního trhu. Jaroměř, jejíž životaschopnost byla vedle obchodní cesty a tří výročních trhů zajištěna příznivou nížinnou polohou při vodních tocích, je tak příkladem města, jehož středověký a raně novověký vývoj byl silně ovlivněn výběrem polohy centrálního prostranství.

---

¹²⁰ Dosavadní výzkum městské kancelářské činnosti v době středověku a raného novověku dokládá, že vyspělost úřadování se odvíjela od kulturní a hospodářské vyspělosti města a od počtu obyvatel. V případě Jaroměře museli radní vydat k roku 1596 nařízení, v němž posilovali autoritu úředních záznamů (A. KNAPP, Paměti (jako pozn. 19), s. 49–50). Pro srovnání: V Hradci Králové v té době na radnici působilo několik kancelářských zařízení (jedno představovali radní písaři, kteří byli k 30. letům 16. století již tři) a vysokým stupněm rozvinutosti městského úřadování. Tehdejší přední radní písař Václav Plácel z Elbinku dokonce platil za uznávaného znalce městského i zemského práva (k problematice srov. Jana VOJTÍŠKOVÁ – Vit ŠEBESTA, (Králové)hradecké městské kanceláře, Ústí nad Orlicí – Hradec Králové 2013). V Jaroměři jsou dva radní písaři doloženi až od přelomu 50. a 60. let 16. století (Vojtěch KLÍMA, Trhové knihy východočeských věnných měst a jejich vývoj do roku 1620, diplomová práce na KPVHA FF UHK, Hradec Králové 2016, s. 83–84).

¹²¹ Po požáru 1548 zaznamenáváme dokonce kroky k scelování některých sousedních parcel, což situaci dále komplikovalo. Srov. pozn. 94.

¹²² V nejstarší dochované trhové knize nalézáme k roku 1553 smlouvu, jejímž prostřednictvím si koupil dům „v městě“, tedy na náměstí, Václav, syn Vondrův z Časlavek (AMJ, Kniha zápisů, B11). I tento příklad dokládá specifické postavení obyvatel okolních šosovních vesnic.

Prosperita městské obce, geografická poloha města a v této souvislosti jeho sousedství s řadou dobově atraktivních panství ovlivnily do značné míry i velikost jaroměřského dominia, budovaného od počátku 16. století. Zatímco některým předním královským městům se v 1. polovině 16. století dařilo s ohledem na své bohatství vytvářet si souvislý pás pozemkového majetku kolem města (např. Starému Městu pražskému, Plzni nebo nedalekému Hradci Králové), Jaroměři se to povedlo před rokem 1547 pouze částečně: vlastnila 7 poddanských, 2 špitální a 3 šosovní vesnice. Přesto lze ale panství před rokem 1547 řadit s jeho přibližně 169 usedlými poddanými k tehdejšími městským dominiím střední velikosti. Můžeme již jen spekulovat, jak by další vývoj města ovlivnilo vlastnictví zabraného majetku jaroměřských augustiniánů, který městu někdy v letech 1436–1467 odebral Zikmund Lucemburský. Byly by zisky z finanční renty využívány ke koupi dalšího okolního pozemkového zboží? Lze v této souvislosti minimálně připustit, že finanční hotovost by mohla dávat více prostoru k přeplacení zájemců o okolní statky či k úvahám pozemkový majetek rozšiřovat. Mějme však na paměti, že s postupujícím 16. stoletím se východočeský prostor pro majetkovou expanzi značně omezoval či přímo minimalizoval, zvláště se systematickým rozšiřováním některých okolních panství (patrně je to zejména u sousedního Náchoda, Opočna a Smiřic). Je to tedy problém poskládaný z řady dílků, problém, který nelze automaticky zobecňovat, ale je vždy nutné zkoumat konkrétní situaci určitého města, a to v širším lokálním kontextu.

Byla-li 40. léta ve znamení vlastnictví středně velkého městského panství, zlom přichází s jeho konfiskací v roce 1547. Pomyslnou tečku za tímto vývojem poté napsalo rozhodnutí české komory (nesvádějme však tyto transakce na instituci jako takovou, hledějme zatím spíše jednotlivce či zájmové skupiny) prodat jaroměřský konfiskovaný deskový pozemkový majetek Pernštejnům, kteří ho posléze postoupili formou prodeje dál.¹²³ Jaroměři, která přihlížela těmto transakcím jen zpozvdálí a těžko je mohla jakkoli ovlivnit i s ohledem na katastrofální situaci ve městě po zhoubném požáru v roce 1548, se v dalších desetiletích podařilo vybudovat jen velmi malé panství: městskými poddanými, z právního hlediska poddanými jaroměřského špitálu, byli posléze pouze obyvatelé Kohoutova, (snad) Kladrub a dvou usedlostí v Kopanínách, a to s výjimkou konfiskačního intermezza po prohraném protihabsburském povstání v podstatě beze změny až do poloviny 19. století, kdy vrchnostenská správa zanikla. Velikost pozemkového vlastnictví byla v době přeměny i městských panství v robotní dominia důvodem, proč byli po třicetileté válce obyvatelé tří jaroměřských šosovních vesnic zatěžováni poddanskými povinnostmi a vcelku logicky se na přelomu 17. a 18. století pod vlivem dobových událostí otevřeně bouřili. Jejich dřívější práva, jež měla kořeny ve

---

¹²³ V kontrastu uvedme královské město Poličku, jež se posléze svých majetků znovu ujala, byť za část musela zaplatit. Oblast poličského panství, stojící stranou exponovaných území, se tak těmto praktikám vyhnula (K. KUČA – F. MUSIL – J. VOJTÍŠKOVÁ – J. ŽEMLIČKA, *Historický vývoj* (jako pozn. 60), s. 12).

středověku, tak byla významně narušována. Myšlení městské reprezentace se tak již neshodovalo s postoji jaroměřských radních, jejichž jména nám s ohledem na torzovitost jaroměřského archivu až do poloviny 16. století zůstanou již neznámá. Proč tedy Jaroměřští po třicetileté válce nepřistoupili k převedení šosovních vsí na poddanské oficiálně, tedy na jejich intabulaci? Důvod je prostý – Jaroměř nepatřila mezi privilegovaná města, kterým bylo povoleno přikupovat deskové statky.¹²⁴ Po roce 1620 tedy už svůj majetek rozšířit nemohla, ani kdyby chtěla přestříhnout onu pomyslnou pupeční šňůru ke svým šosovním vesnicím či si zakoupit nějaké okolní panství.

Závěr

Královské (věnné) město Jaroměř se nacházelo na významné polsko-kladské obchodní cestě, a bylo proto z tohoto pohledu předurčeno k hospodářskému i kulturnímu rozvoji. Spíše podprůměrný počet městského obyvatelstva (k roku 1568 přibližně 2000 obyvatel) a nedostatečné právní povědomí obyvatelstva k přelomu 16. a 17. století promítající se do snah městské reprezentace prosazovat autoritu městských úředních písemností dávají tušit nějaký zásadnější problém, který městu neumožňoval prudší rozvoj v oblasti hospodářské a kulturní. Na základě komplexního výzkumu lze vyslovit domněnku, že jedním ze základních problémů byla velikost tamního návrší – skalnatého ostrohu, který určoval plochu města v hradbách. Zatímco v počátcích města se jednalo v souvislosti s budovaným fortifikačním systémem o přednost, v dalších obdobích to byla brzda rozvoje. Jen několik jaroměřských rodin, jež svými domy obklopovalo jaroměřské náměstí ulicového typu, totiž patřilo mezi ty, kteří mohli plně využívat městské právo a z nichž se mohli rekrutovat představitelé městské správy a měšťanské elity. Možnost proniknout mezi ně tak nebyla velká. Většina obyvatelstva, jež mohlo být doplňováno i v případě vnitřního města obyvateli jaroměřských šosovních vesnic (tento faktor zřejmě nepřiměl před polovinou 16. století Jaroměřské k převedení těchto vsí na poddanské, tak jak to učinila jiná královská města), proto žila na dvou předměstích, která měla výrazně zemědělský charakter (doložena jsou pole, zelinářské zahrady, vinnice, štěpnice, louky a pastviny, které obklopovaly domky, chalupy a dvory a dvorce). Město pečovalo jen o jeden obecní rybník a provozovalo jeden dvůr, přičemž tyto zisky doplňovaly příjmy z několika dalších obecních provozů (mj. sladovny, mlýna a cihelny). Remeslná výroba se proto spíše orientovala na potřeby místního trhu. Jaroměř, jejíž životaschopnost byla vedle průchozí obchodní cesty zajištěna příznivou nízkou polohou při vodních tocích (při Labi a do něho se vleávající Úpě), je tak příkladem

---

¹²⁴ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Městská správa, in: Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost, Praha 2005, s. 202–228, zde s. 219.

města, jehož středověký a raně novověký vývoj byl zásadním způsobem ovlivněn výběrem polohy centrálního prostranství.

Prosperita městské obce a poloha města měly do značné míry vliv i na velikost předbělohorského městského panství. Zatímco před rokem 1547 k Jaroměři příslušelo 7 poddanských, 2 špitální a 3 šosovní vesnice s přibližně 169 usedlými poddanými, čímž se tehdy řadila mezi městská panství střední velikosti, zásadní zlom nastal po osudných konfiskacích z roku 1547, v okamžiku, kdy česká komora prodala konfiskovaný deskový pozemkový majetek Pernštejnům, kteří ho posléze postoupili formou prodeje dál. Možnost odkoupit si majetek zpět se rozplynula i z důvodu katastrofální finanční situace, která ve městě panovala po požáru z roku 1548. Jaroměři, která mj. sousedila na východě s panstvím náchodským, na jihu s panstvím opočenským a na jihozápadě se smírickým, jejichž majitelé realizovali smělou politiku rozšiřování velikosti svých panství, se tak i s ohledem na finanční obtíže městské pokladny zcela zúžily možnosti, jak nabýt pozemkového majetku: městskými poddanými, z právního hlediska poddanými jaroměřského špitálu, byli od roku 1575 pouze obyvatelé Kohoutova, (předpokládejme) Kladrub a od roku 1604 dvou usedlostí v Kopanínách, a to v podstatě beze změny až do poloviny 19. století, kdy vrchnostenská správa skončila svou působnost. I to byl jeden z důvodů, proč byli po třicetileté válce obyvatelé tří šosovních vesnic (Hořenic, Dolan a Čáslavek) zatěžováni poddanskými povinnostmi a pod vlivem dobových událostí se bouřili. Převedení šosovních vesnic na poddanské však již bylo nereálné, neboť Jaroměřským (podobně jako řadě dalších královských měst) nebylo povoleno zapisování do desk zemských a v této souvislosti zakupování deskového majetku.

Předkládaná případová studie dokládá potřebu lokálních sond, které mohou i s využitím dochovaných pramenů postihnout specifické faktory, které ovlivňovaly hospodářský, kulturní a demografický vývoj našich měst. Metodické přístupy historické geografie jsou tak v současné době nezpochybnitelnou součástí interdisciplinárního výzkumu urbánní historie.

Jana Vojtíšková

The royal town of Jaroměř and its demesne during the period before the battle of White Mountain (historic and geographic aspects of the issue)

The royal (dowry) town of Jaroměř was situated by a significant Poland-Kłodzko trade path, and therefore, it was pre-determined to flourish economically as well as culturally. A rather substandard number of town citizens and an insufficient level of municipal administration at the turn of the 17th century suggest that there had been a significant problem which prevented the town from more dynamic development in the field of economy as well as culture. Based on complex research we can assume that the problem was the size of the hillock – the rocky promontory which determined the size of the town within the fortifica-

tion walls; the feature which gave the town an advantage at the time when the fortification system was built, proved to be a significant obstacle in the long term. Just a few Jaroměř families whose houses surrounded the Jaroměř street-type square ranked among those who could fully utilize the municipal rights and who could become members of town administration and burgher elites. There were not many opportunities to penetrate among them. That was why most citizens lived in two rural suburbs (it has been documented that there were fields, vegetable gardens, vineyards, orchards, meadows and pastures which surrounded houses, farmyards and farmsteads). The town took care of just one municipal pond and one farmstead the yields of which complemented the income from several other municipal plants (such as a malt house, a mill and brickworks). That was why craft production was mostly oriented on the local market needs. Jaroměř, whose prosperity was predetermined by the proximity of a trade path and the favourable lowland location close to watercourses (the Labe River and its tributary the Úpa River), is thus an example of a town whose medieval and early-modern development was strongly influenced by the site where its centre was located.

The prosperity of the municipality significantly influenced the size of the municipal domain. While a number of significant royal towns managed, with regards to their wealth, to form a continuous belt of plots surrounding the town (such as Pilsen or the nearby Hradec Králové) in the first half of the 16th century, Jaroměř managed to do that only partly before 1547: the town owned 7 serf, 2 hospital and 3 so-called schoss villages (from German Schoss = specific tax paid to the king), which did not give the town a chance to compete with the surrounding noble domains. A crucial turn came at the moment when the Bohemian Chamber sold the confiscated demesne, which was registered in Desky Zemské (Land Tables), to the Pernštejn family who subsequently sold it to another owner. The town of Jaroměř which neighbored on the Náchod domain in the east, the Opočno domain in the south, the Smiřice domain in the south-west and the Hradiště and Trutnov domain in the north retained just a very small domain; only citizens of Kohoutov, (let's assume) of Kladruby and two settlements in Kopaniny were subject to the town, or more accurately, from the legal point of view, to the Jaroměř hospital; this situation remained unchanged up until the mid-19th century when manorial administration ceased to exist. That was also one of the reasons why inhabitants of these three schoss villages were burdened by serfdom duties after the Thirty Years' War, and why they fairly logically protested under the influence of period events.

OBSAH

STUDIE

MARTIN GOJDA – ONDŘEJ GOJDA

- Metody leteckého průzkumu pohřbených krajin: mapování archeologického dědictví v prostředí GIS 183
Methods of aerial prospection of buried landscapes. GIS-based mapping of archaeological heritage

DUŠAN CENDELÍN

- Klasifikace historických cest podle poloh zaniklých popravišť v krajině 207
Classification of historic paths according to the location of vanished execution sites in the landscape

PAVEL BOLINA – TOMÁŠ KLIMEK

- Problematika sítě starých cest na Zbraslavsku a zapomenutý most nad Lipenci 233
The issue of old paths in the Zbraslav region and a forgotten bridge over Lipence

JANA VOJTÍŠKOVÁ

- Královské věnné město Jaroměř a jeho panství v době předbělohorské (historickogeografické aspekty problematiky) 239
The royal town of Jaroměř and its demesne during the period before the battle of White Mountain (historic and geographic aspects of the issue)

EVA SEMOTANOVÁ

- Vnímání krajiny východočeských královských věnných měst v Ottových Čechách 263
The landscape of East-Bohemian royal dowry towns in Otto's Bohemia

TOMÁŠ KORBEL

Prameny historické geografie jako zdroj pro výzkum lokálních míst paměti
na příkladu hory Heidelberg / Žalý v Krkonoších 293
*Sources of historical geography as a source for research of local places
of memory on the example of Heidelberg / Žalý in the Giant Mountains*

VÁCLAV MATOUŠEK

Hlásná Třebaň je krásná... Příspěvek k poznání počátků meziválečných vilo-
-chatových rekreačních kolonií v Hlásné a Zadní Třebani a v Letech 323
*Hlásná Třebaň is beautiful... An essay introducing the commencement
of inter-war villa and cottage settlements in Hlásná and Zadní Třebaň
and in Lety*

RECENZE A ZPRÁVY

Eva SEMOTANOVÁ – Pavel CHROMÝ – Zdeněk KUČERA, Historická
geografie. Tradice a modernita, Praha 2018 359
Jiří Kupka

Aleš VYSKOČIL – Zbyněk SVITÁK, Křenová – příběh brněnské ulice,
Brno 2018 361
Bohumír Smutný

Jana MATÚŠOVÁ – Irena ŠVEHLOVÁ, Historie názvoslovných komisí.
100 let zpracování geografických jmen na území dnešní České republiky,
Praha 2018 364
Robert Šimůnek

Zdeněk KUČERA – Josef LUKÁŠEK, Historický atlas Euroregionu
Glacensis / Atlas historyczny Euroregionu Glacensis, Rychnov nad Kněžnou
2019 365
Günter Fiedler

Graffiti a street art v historických i současných krajinách

Historische Graffiti als Quellen. Methoden und Perspektiven eines jungen
Forschungsbereichs, hg. Polly Lohmann, Stuttgart 2018 371
Eva Semotanová

Anna WACLAWEK, Graffiti and Street Art, London 2011	371
<i>Eva Semotanová</i>	
Rafael SCHACTER, The World Atlas of Street Art and Graffiti, London 2017	372
<i>Eva Semotanová</i>	

POKYNY PRO AUTORY

Otištěním svého příspěvku (studie, recenze, zprávy, diskusního příspěvku) v časopisu Historická geografie dává autor souhlas rovněž k jeho elektronické publikaci.

Metadata a texty budou zpřístupněny

- a) na internetových stránkách projektu Digitální knihovny AV ČR (<http://www.lib.cas.cz/cs/digitalni-knihovna-av-cr>). Digitalizované plnotextové dokumenty, podléhající ochranné lhůtě autorského zákona, jsou dostupné pouze v Knihovně Akademie věd ČR
- b) na internetové stránce Historického ústavu AV ČR v ikoně Nakladatelství ve formátu pdf, a to od ročníku 2012 vždy po uplynutí 1,5 roku od vydání příslušného čísla
- c) recenze a anotace budou od ročníku 2012 zaslány v elektronické podobě na internetový portál recensio.net
<http://www.recensio.net/front-page>

Reprodukční práva k obrazovým přílohám se řídí ustanoveními v „Licenční nakladatelské smlouvě“.

- Žádáme autory, aby dodržovali následující pravidla citačního úzu:
  - Citace monografií podle vzoru: Adolf KUBEŠ, Dějepis města Třebíče, Třebíč 1874; v případě dvou a více autorů podle vzoru: Rudolf FIŠER – Libor TEPLÝ – Emanuel RANNÝ, Třebíč. Město a čas, Třebíč 1996. Titul a podtitul(y) je vhodné oddělovat tečkou.
  - Citace časopiseckých článků podle vzoru: Pavel ŠTĚPÁN, K výskytu označení barev v místních a pomístních jménech v Čechách, Acta onomastica 43, 2002, s. 101–115.
  - Citace článků ve sbornících podle vzoru: Jiří DVOŘÁK, K metodologii sociální historiografie v díle doc. dr. Milana Krýdla (1941–1991), in: Studie k sociálním dějinám 8, red. Jana Machačová – Jiří Matějček, Opava 2001, s. 92–100 (analogicky i v případě cizojazyčných sborníků – po názvu článku následuje „in:“, poté název sborníku, jeho editoři (hg./ed.), místo a rok vydání, a stránky citované studie).
  - Pro opakované citace je zaveden tento systém: první citace titulu v plném znění (např. Adolf KUBEŠ, Dějepis města Třebíče, Třebíč 1874), druhá a další zkrácené podle vzoru: A. KUBEŠ, Dějepis (jako pozn. ...) – tj. odkaz na poznámku s plnou citací.

- Žádáme současně autory, aby ke svému příspěvku připojili:
  - Resumé (v rozsahu 1 normostrana)
  - Abstrakt (v rozsahu 5 – 8 řádků)
  - Klíčová slova (4 – 8)
- Studie nabídnuté k otištění v Historické geografii je možno zasílat na adresu redakce (simunek@hiu.cas.cz).

Historická geografie 45/2. Výkonný redaktor Robert Šimůnek. – Praha: Historický ústav, 2019. – 204 s. (Historická geografie, ISSN 0323–0988). Technická redakce: Petr Čížek. Grafická úprava obrazových a mapových příloh: Daniel Čížek. Překlady resumé: Mgr. Eva Vybíralová a autoři.

Hlavní distributor Kosmas.cz, Lublaňská 34, 120 00 Praha 2 (www.kosmas.cz).
Jednotlivá čísla lze zakoupit rovněž v internetovém obchodě vydavatele: <http://obchod.hiu.cas.cz> nebo v prodejnách Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; www.academia.cz; www.academiabooks.com).
Distribution rights in all remaining areas: Kubon and Sagner, Postfach 340108, D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Historická geografie vychází dvakrát ročně / Historical Geography is published twice a year.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS, AMERICA: HISTORY AND LIFE